

Başkomutan Tarihi Milli Parkı Kocatepe Bölümü'nün Peyzaj Planlama Kriterlerinin Saptanması*

Aslı SAKAL¹

Nevin AKPINAR²

Geliş Tarihi: 12.10.2002

Özet: Bu çalışmada, Afyon, Kütahya ve Uşak illerinin sınırları içinde yer alan ve iki bölümden oluşan Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nın Kocatepe Bölümü ele alınmıştır. Çalışma alanının konumu, toprak ve su varlığı, jeoloji gibi doğal özellikleri, sosyo-ekonomik yapı, demografik yapı gibi kültürel özellikleri ve tarihi özellikleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda; planlama kriterleri saptanmış ve milli parkın bu bölümü için koruma, kullanım ve tanıtım değerleri irdelenmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Valley Forge Tarihi Milli Parkına uygulanan zonlama sistemi göz önüne alınarak milli parkın Kocatepe Bölümü için belirlenen peyzaj planlama kriterlerine göre zonlama çalışması yapılmıştır. Buna göre çalışma alanı; Doğal Zon, Tarihsel Zon, Park Gelişim Zonu, Özel Kullanım Zonu olarak zonlara ayrılmıştır ve zonların özelliklerine göre koruma, kullanım ve tanıtıma yönelik öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: milli park, Başkomutan Tarihi Milli Parkı Kocatepe Bölümü, peyzaj planlama kriterleri

Determination of Landscape Planning Criteria of Commander-in-Chief Historical National Park's Kocatepe Section

Abstract: In this study, the research area is the Kocatepe Section of Commander-in-Chief Historical National Park which has two parts and is situated in Afyon, Kütahya and Uşak provinces. Natural characteristics such as the location, water and soil resources, geological structure and cultural characteristics such as socio-economic structure, population and historical characteristics have been evaluated and landscape planning criteria were determined. Also the protection, using and familiarization features of the national park's section had been analysed. Depending on the zoning system that used in the USA Valley Forge National Historical Park and according to the landscape planning criteria, various zone studies are realised in the Kocatepe Section of Commander-in-Chief Historical National Park. As a result, The research area was classified as Natural Zone, Historical Zone, Park Development Zone and Special Use Zone. According to the characteristics of these zones, some recommendation for protection, using and familiarization were proposed.

Key Words: national park, Kocatepe Section of Commander-in-Chief Historical National Park, landscape planning criteria

Giriş

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana doğa ile iç içe yaşaması zaman içerisinde doğadaki tahribatların artmasına, doğanın sanayileşme, kentleşme, turizm, endüstri vb. gibi çeşitli faaliyetler adına bilinçsizce yok edilmesine neden olmuştur. Doğada oluşan bu yoğun tahribat 19. yüzyıl başlarında doğanın hukuken korunması gerekliliği fikrini ortaya çıkarmış ve bu konuda çeşitli kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütleri tarafından somut adımlar atılmaya başlamıştır. Bu tür adımlarla elde edilen doğa koruma ile ilgili yasal dayanakların ilk ve önemli örneğini milli parklar oluşturmaktadır. Milli parklardan sonra doğa koruma çalışmaları hızlı bir şekilde ilerlemiş, gerek statüsü ve gerekse yapısı itibarıyla farklı koruma alanları oluşturularak bu yörelerden şimdiki ve gelecek kuşakların bilimsel, eğitsel, estetik ve rekreasyonel kullanım açısından yararlanması da amaçlanmıştır.

Türkiye'de de Dünyada olduğu gibi çağdaş anlamda doğa korumanın öncüsü milli parklar olmuştur. 1956

yılında 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 25. maddesi ile Türkiye'de milli park terimi yasal bir statü kazanmış, 1983 yılına kadar bu maddeye dayanarak "Milli Park" çalışmaları sürdürülmüş, 1983 yılında çıkarılan ve bugünde yürürlükte olan 2873 sayılı "Milli Parklar Kanunu" ile birlikte ülkemizdeki koruma alanları ve milli parklar konusu tam anlamıyla yasal bir zemin kazanmıştır (Heptcan 1997).

Bu kanunun 2. maddesinde milli park "bilimsel ve estetik bakımdan milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçaları" olarak tanımlanmaktadır.

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nun çıkmasından sonra, kanunda yer alan tanımlara uyan alanların araştırılması ve ön etüt raporlarıyla birlikte Orman Bakanlığı'na bildirilmesi konusunda özellikle son yıllarda çalışmalar yoğunlaşmıştır. Böylece yurdumuzun nadir

* Yüksek Lisans Tezi'nden hazırlanmıştır

¹ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü-Ankara

² Ankara Üniv. Ziraat Fak. Peyzaj Mimarlığı Bölümü-Ankara

kaynak değerlerine sahip alanlarının belirlenmesi ve özellikleri bozulmadan gelecek nesillere aktarılması için kullanıma planlı ve programlı olarak sunulması yolunda önemli adımlar atılmaya başlamıştır (Yalçınkaya 1995).

Tüm bu olumlu çalışmalarla rağmen, 2873 sayılı yasada milli parkların koruma, dinlenme ve turizm amaçlı fonksiyonlarının eşit öneme sahip olduklarının düşünüldüğü görülmektedir. Ülkemizdeki bu anlayıştan kaynaklanan uygulama biçimi, söz konusu kaynakların temel işlevleri olan bilimsel, doğa koruma ve kültürel işlevlerini ikinci plana atmış bulunmaktadır (Karadeniz 1989).

Kanun çerçevesindeki alanlar için bu şekilde bir ayırım yapılamaması, milli parkların yönetim zonlarına ayrılmasına ilişkin detaylı bilgilerin bulunmaması, ülkemiz genelindeki milli parklarda yapılmış ve yapılacak olan yönetim çalışmalarını çözümsüzlük sürecine sokmaktadır (Heçcan 1997).

Milli parklar kapsamında peyzaj planlama ve yönetim çalışmalarının tam olarak yürütülememesindeki nedenlerden biri de ülkemizdeki milli parkların birbirinden çok farklı karakteristik özelliklere sahip olmasıdır. Ülkemizde mevcut 33 milli parktan 5'i (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Göreme Tarihi Milli Parkı, Boğazköy-Alacahöyük Tarihi Milli Parkı, Troya Tarihi Milli Parkı Başkomutan Tarihi Milli Parkı) tarihi milli park olarak adlandırılmakta ve genel milli park kavramından farklı bir yapı ortaya koymaktadırlar. Bu nedenle her milli parkın sahip olduğu karakteristik yapı dikkate alınarak alana özgü planlama ve yönetim çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda; örnek alan olarak seçilen Başkomutan Tarihi Milli Parkı Kocatepe Bölümü için de alana özel bir planlama ve yönetim sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir. Sözü edilen özgün çalışmalara ışık tutacak aşamalardan biri ise planlama kriterlerinin saptanması ve zonlama çalışmalarıdır.

Bu çalışmada Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nın Afyon ili sınırları içinde yer alan "Kocatepe Bölümü"nü seçilmesindeki neden ise, diğer tarihi milli parklara oranla planlama ve uygulama açısından çok fazla eksikliğinin bulunmasıdır. Çalışmanın amacı, alan için uygun peyzaj planlama kriterlerinin saptanması ve zonlama sistemi geliştirilerek koruma, kullanım ve tanıtmaya yönelik önerilerin getirilmesidir.

Materyal ve Yöntem

Araştırma alanı olarak Afyon, Kütahya ve kısmen Uşak illeri içerisinde yer alan Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nın Kocatepe ve Dumlupınar bölümlerinden yalnızca Afyon ili sınırları içerisinde kalan Kocatepe Bölümü seçilmiştir.

Çalışmanın ana materyali Başkomutan Tarihi Milli Parkı Kocatepe Bölümü ve milli park sınırları içerisinde kalan mevcut doğal, kültürel ve tarihi öğelerdir.

Bu amaçla; alana ait 1/100 000 ve 1/50 000 ölçekli topografya, toprak ve jeolojik yapı haritalarından, iklim verilerinden, alan için hazırlanan uzun vadeli gelişim planlarından ve fotoğraflardan, alan ve çevresi ile ilgili çeşitli kamu kuruluşlarından elde edilen yayınlardan, dokümanlardan ve konu ile ilgili tezler, araştırmalar ve yayınlardan materyal olarak yararlanılmıştır.

Ayrıca, ulusal ve uluslararası alanda bu konuda yapılmış akademik çalışmalar, çeşitli yayınlar ülkemizin ve diğer ülkelerin milli parklarla ilgili planlama ve zonlama çalışmalarını da materyal olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda izlenen yöntem üç ana aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama; çalışma konusuna ve alana ilişkin literatür taraması ve veri toplama aşamasıdır. Bu aşamada, ulusal ve uluslararası milli park kavramı ve gelişim süreci incelenmiş, ülkemizde ilan edilen tarihi milli parklar ve genel özellikleri belirlenmiştir. Alana ilişkin yazılı ve çizili kaynaklar temin edilmiştir.

İkinci aşama; alana ilişkin sömve ve analiz çalışmalarıdır. Çalışma alanının bugünkü durumunun ortaya konulması amacıyla; alanın doğal, kültürel ve tarihi özellikleri, literatür bilgileri, harita verileri ve alanda yapılan gözlemlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda incelenmiş, analiz ve tanımlamaları yapılmıştır.

Üçüncü aşama olan değerlendirme kısmında; konum ve ulaşılabilirlik, eğim, jeolojik yapı, bugünkü alan kullanımı, bitki örtüsü, su varlığı, toprak varlığı, iklim verileri, tarihi değerler, sosyoekonomik yapı ve demografik yapı peyzaj planlama kriterleri, olarak belirlenmiştir. Kriterler, birinci derecede etkili kriterler, orta derecede etkili kriterler ve en az etkili kriterler olmak üzere gruplandırılmış ve puanlanmıştır. Planlama kriteri olarak saptanan özelliklere ilişkin verilerin bulunduğu haritalar birbirleriyle karşılaştırılmış, harita bilgisi şeklinde olmayan veriler ise birbirleriyle ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu süreç, belirlenen peyzaj planlama kriterlerine göre alan için en genel anlamda zon ve alt zon sınırları oluşturmaya ışık tutmuş ve çalışma alanı zonlara ayrılmıştır.

Alan için böyle bir çalışma yapılırken ülkemizdeki akademik ve uygulamaya yönelik çalışmaların yanı sıra çeşitli ülkelerdeki milli park planlama sistemleri ve zonlama çalışmaları da incelenmiştir.

Başkomutan Tarihi Milli Parkı Kocatepe Bölümü'nde yapılan zonlama çalışmasında, çalışma alanı ile benzer bazı özellikler gösteren ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'indeki Valley Forge National Historical Park (Valley Forge Tarihi Milli Parkı) zonlama sisteminden (Anonymous 2002), ve Gülez (1984)'den yararlanılmıştır. Zonlama haritasının hazırlanmasında Valley Forge National Historical Park'ın örnek alınmasının bir nedeni de bu alanda 4 Temmuz 1783 tarihinde ABD'nin bağımsızlık savaşının geçmiş olması (Anonymous 2002) ve tarihi - manevi yönü ile çalışma alanına oldukça benzerlik göstermesidir.

Alana uygulanan bu zonlama sistemi sonucunda alan; Doğal Zon (Doğal Çevresel Zon), Tarihsel Zon

(Anı Kutlama Zonu), Park Gelişim Zonu (İdari Gelişim Zonu, Rekreasyonel Gelişim Zonu, Yerleşim Gelişim Zonu, Sirkülasyon Gelişim Zonu) ve Özel Kullanım Zonu (Tarım Zonu, Özel Kullanım Zonu) olmak üzere dört ana zona ve sekiz alt zona ayrılmıştır. Alt zonların oluşturulmasında park alanı için geçerli olabilecek seçenekler tercih edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Turizm ve Tanıtma, İmar ve İskan, Kültür Bakanlıklarının uygun görüşlerine dayanarak Tarım ve Orman Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nun 31.08.1981 tarih ve 8/3580 sayılı kararı ile kurulan Başkomutan Tarihi Milli Parkı; Afyon, Kütahya ve kısmen Uşak illeri içinde yer almakta ve iki bölgeden oluşmaktadır (Kocatepe ve Dumlupınar) (Anonim 1981). Bu iki bölümü birbirine bağlayan; Afyon-Balmahmut-Düzağaç-Yıldırım Kemal-Selkisaray yolunun sağ ve solundan 250'şer metrelik alan da Milli Park sınırları içinde yer almaktadır (Talipoğlu 1998).

Milli Park sahaları içinde, 12 adet anıt-şehitlik-tören alanı ve tesisler ile üç adet müze mevcuttur. "26 Ağustos Zafer Haftası" törenlerinin büyük bir coşku ve heyecan içerisinde kullandığı bu yerler; yerli-yabancı ziyaretçilerin uğrak yeri olup doğal, kültürel, tarihi açıdan zengin kaynak özelliklerine sahip özel mekanlardır (Talipoğlu 1998).

İç Batı Anadolu eşiği içerisinde yer alan çalışma alanı, 29° 52' - 30° 40' doğu meridyenleri ile 38° 38'-38° 59' kuzey paralelleri arasında bulunmaktadır (Anonim 1991). Afyon ilinin güneyinde uzanan bölüm, ilin konumu dolayısıyla Anadolu yarımadasının batısında, Ege Bölgesinin İç Batı Anadolu bölümünde yer alan, doğu-batı ve kuzey-güney aksları üzerinde önemli bir bağlantı merkezi konumundadır (Anonim 1997).

Çalışma alanının doğal özellikleri: Alanı, kuzeyde Afyon ovasının bitiminde birdenbire geniş bir kütle halinde yükselen bir dağ sırası ve güneyde Şuhut ve Küçük Sincanlı ovaları sınırlamaktadır. Alan içerisinde yer yer geniş düzlüklere, yer yer de dikkat çekici tepelere rastlanmaktadır. Arzalı bir jeomorfolojik yapı gösteren Kocatepe Bölümü'nün, en önemli yükseltileri; Kocatepe 1874 m, Haticekırın Tepe 1808 m, Kalecik Sivrisi Tepe 1758 m, Tınaz Tepe 1638 m, Çiğil Tepe 1591 m, Peyamlı Tepe 1482 m'dir (Talipoğlu 1998).

Alan, çeşitli eğim dereceleri göre sınıflandırıldığında; mevcut tepeler ve yükseklikler (eğimi % 20 den fazla alanlar), bu yükseltilerin arasında kalan vadiler (eğimi % 20 ile % 10 arasında olan alanlar), yerleşim yerleri ve tarım yapılan ovalar (eğimi % 10 dan az olan alanlar) şeklinde bir gruplandırma ortaya çıkmaktadır.

Çalışma alanında genel olarak tortul, magmatik ve metamorfik kayalar mevcuttur. Tortul kayalar, permözozoik ve neojen kireç taşları serilli tuf ve aglomerat pliokuaterner kum-kil-çakıl serilerinden ibaretir (Anonim 1991).

Bu jeolojik yapıya bağlı olarak, çalışma alanında en fazla görülen toprak çeşidi, kireçsiz kahverengi topraktır. Alanın büyük bir kısmını kaplayan bu toprak grubu arasında, Büyükkalecik'in güneyinde kolüvyal topraklar, Büyükkalecik ve Çiğiltepe'nin kuzeyinde, Kayadibi çevresinde kahverengi orman toprakları, Kışlacık çevresinde, Çiğiltepe'nin güneyinde kireçsiz kahverengi orman toprağı ve Payamlı civarında tuzlu-kolüvyal toprak görülmektedir (Anonim 1994).

Alanın 4823 hektarlık kısmı ormanlık alan geri kalan kısmını tarım, çayır-mera ve yerleşim arazileri oluşturmaktadır. Ormanlık alan daha çok bölümün doğu ve kuzey doğusunu hakim olup, orta kısımlarda sonradan oluşturulmuş çayır ve mera alanları geniş yer kaplamaktadır. Alanın batı ve güney batı kısmında da baltalık ormanlar hakimdir (Yılmaz 1999).

İklim bakımından; genellikle yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve özellikle kar yağışlı; baharları kısmen yağmur yağışlı kara iklimi karakteri taşıyan alanda dağlık arazinin yoğun olması orografik kökenli yağışlara neden olmaktadır. Bu iklim tipinin görüldüğü alanda iklim özelliklerinin yanı sıra jeolojik yapı ve toprak yapısının da uygun olması ile taban suyu seviyesi oldukça yüksektir ve su kaynaklarının oluşumu daha kolay olmaktadır. Bu şekilde oluşan su varlıklarından Kocatepe bölümünde yer alan Ballıkaya deresi ve Tınaztepe deresidir. Bu dereler Akarçay'ın birer kolu olup, Afyon, Sincanlı ve Şuhut ovalarının sulanmasında kullanılmaktadırlar (Anonim 1994).

Çalışma alanının kültürel ve tarihi özellikleri: Çalışma alanının içinde yer aldığı Afyon ilinin nüfusunun büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşamaktadır. Kırsal kesimde yaşayan nüfusun bir kısmı milli park sahaları içinde yer almaktadır. Alan milli park ilan edildikten sonra, yerleşim yerlerine yönelik herhangi bir değişiklik söz konusu olmadığından halk milli park sınırları içerisindeki varlığını korumuş ve demografik yapıda belirgin bir değişme görülmemiştir (Anonim 1991, Anonim 2002). Yerleşim yerlerindeki nüfusun yaş ortalaması genel olarak yüksek olup, bunda genç nüfusun kente göçme ve farklı iş alanlarına yönelme isteklerinin payı büyüktür. Bu nüfusun hemen hepsi tarımla uğraşmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma alanı içerisinde yaşayan nüfusun bir kısmının geçim kaynağı ise hayvancılıktır. Ayrıca alandaki mevcut yerleşim yerlerinde yaşayanların az da olsa bir kısmı milli park adına çalışabilmekte, geçimini buradan sağlayabilmektedir. Bunlar bekçi, bahçıvan, işçi gibi statülerle alanda çalışma imkanı bulabilmektedirler.

Kısmen doğal ve tarımsal bir karakter arz eden bu alanın milli park olarak ayrılmasındaki temel neden, alan üzerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına olanak sağlayan Kurtuluş Savaşının geçmiş olmasıdır. Bu etken alanın tarihi dokusunun oluşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Alanın tarihi dokusu, savaşın en önemli anlarının geçtiği noktalara yapılan şehitlik-anıt ve abidelerle ortaya konulabilmekte ve yaşatılabilmektedir. Alan içerisindeki mevcut şehitlik-anıt ve abideler şu şekilde sıralanabilir.

Kocatepe Anıtı: Kocatepe, Afyon'un 20 km güneyinde 1874 rakımlı tepede, Büyük Taarruzun Başkomutan Mustafa Kemal tarafından idare edildiği ve daha sonra 7,5 m yüksekliğinde Atatürk anıtının konulduğu yerin adıdır (Talipoğlu 1998).

Yüzbaşı Agah Efendi Şehitliği: Büyükkalecik köyünün 300 m kuzeyinde bulunan, Şehit Yüzbaşı Agah Efendinin heykelinin bulunduğu yerdir (Anonim 1999).

Miralay Reşat Çiğiltepe Anıtı: Sincanlı ilçesinin güney batısında, amansız savaşların geçtiği tepelerde, Reşat Çiğiltepe ve şehit askerlerin anısına yapılan şehitlik ve anıttır (Anonim 1998).

Giresunlular Şehitliği: Sivriçay mevkiinde Giresun ve yöresinden gelen gönüllülerin şehit olduğu bölgede yapılan şehitliğe verilen isimdir (Anonim 1999).

Ali Çetinkaya Kabri ve Anıtı: Mustafa Kemal Paşanın yakın silah arkadaşı Ali Çetinkaya'nın kabri Afyon şehir mezarlığında, anıtı ise Afyon gar binasının önünde yer almaktadır (Talipoğlu 1998).

Hava Şehitliği: Gazlıgöl Kasabası civarında şehit düşen hava üst teğmenlerin anısına, Afyon'a 2 km mesafede anıtsal şehitliğin bulunduğu yerdir (Anonim 1998).

Büyük Taarruz Şehitliği: Afyon'a 16 km mesafede Afyon – Antalya – İzmir yol kavşağında Kurtuluş savaşı sırasında şehit düşen 2425 asker anısına yapılan sembolik mezarlardır (Talipoğlu 1998).

Anıtkaya Şehitliği: Afyon – Kütahya karayolu üzerinde, Anıtkaya Kasabasında bulunan altı subay ve altı eratin yattığı şehitlik (Anonim 1999).

Alanın tarihi dokusunu oluşturan bu şehitlik – anıt ve abidelere ek olarak, Afyon'a 16 km mesafede İzmir – Antalya yol kavşağında yer alan "26 Ağustos Tanıtım Parkı" ve Afyon ili şehir merkezinde yer alan "Zafer Müzesi" alanın tarihi ve kültürel değerlerini oluşturan öğeler içerisinde yer almaktadır (Talipoğlu 1998).

Kriterlerin saptanması ve zonlama: Yukarıda sözü edilen doğal, kültürel ve tarihi değerleri iç içe barındıran alan için yapılacak yeni bir planlama çalışması ve bu çalışmaya ışık tutacak planlama kriterlerinin belirlenmesi ve zonlama, yalnız bu değerleri korumaya yönelik olmayıp, bu değerlerin tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması ve önemli tarihi olayların canlandırılabilmesi açısından da önem taşımaktadır. Bu amaçla, Başkomutan Tarihi Millî Parkı Kocatepe Bölümü için alanın özelliklerine ve çalışmanın amacına bağlı olarak saptanan peyzaj planlama kriterleri önem derecelerine göre sıralanarak ve değerlendirilerek genel bir zonlama haritası oluşturulmuştur (Şekil 1).

Doğal zonun alt zon olarak doğal çevresel zonun sınırlarının belirlenmesinde ; bitki örtüsü, su ve toprak varlığı, bugünkü alan kullanımı birinci derecede etkili kriter,

jeolojik yapı, iklim verileri orta derecede etkili kriter, eğitim ise en az etkili kriter olarak alınmıştır.

Tarihsel zonun alt zon olarak anı kutlama zonunun belirlenmesinde; tarihi değerler ve bugünkü alan kullanımı birinci derecede etkili kriter, sosyo-ekonomik yapı, demografik yapı, konum ve ulaşılabilirlik orta derecede etkili kriter olarak alınmıştır.

Park gelişim zonunda; idarî gelişim zonunun bugünkü alan kullanımı birinci derecede etkili kriter, konum ve ulaşılabilirlik, tarihi değerler, sosyo-ekonomik yapı ve demografik yapı orta derecede etkili kriter olarak alınmıştır.

Rekreasyonel gelişim zonunun için; eğitim ve bugünkü alan kullanımı birinci derecede etkili kriter, konum ve ulaşılabilirlik, tarihi değerler ve sosyo-ekonomik yapı orta derecede etkili kriter olarak alınmıştır.

Yerleşim gelişim zonunun için, bugünkü alan kullanımı, sosyo-ekonomik yapı, demografik yapı birinci derecede etkili kriter, konum ve ulaşılabilirlik, bitki örtüsü ve su varlığı orta derecede etkili kriter olarak alınmıştır.

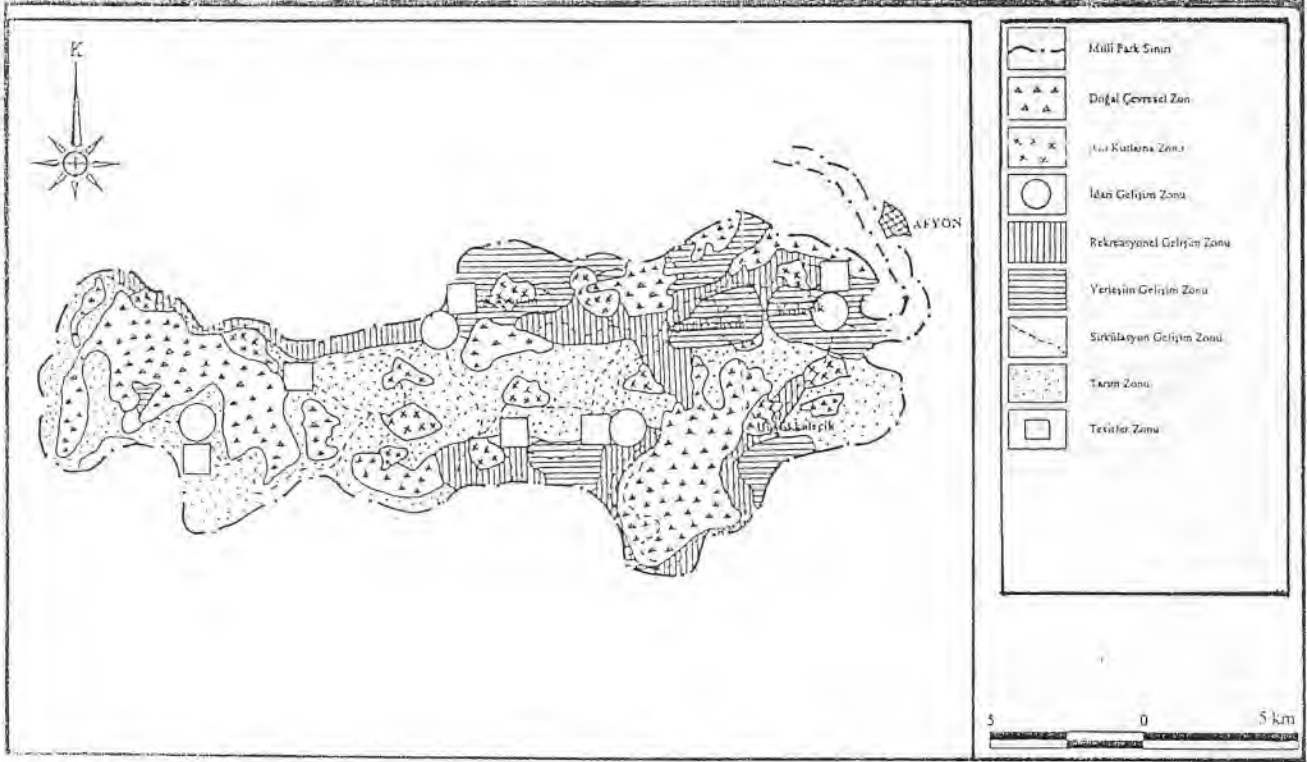
Sirkülasyon için; eğitim, konum ve ulaşılabilirlik birinci derecede etkili kriter, bugünkü alan kullanımı ve tarihi değerler ise orta derecede etkili kriter olarak alınmıştır.

Özel kullanım zonunda; tarım zonunun için, eğitim, bugünkü alan kullanımı, su varlığı, toprak ve iklim verileri birinci derecede etkili kriter, jeolojik yapı, bitki örtüsü ve sosyo-ekonomik yapı orta derecede etkili kriter, demografik yapı ise en az etkili kriter olarak, tesisler zonunun için ise; bugünkü alan kullanımı ve tarihi değerler birinci derecede etkili kriter, konum ve ulaşılabilirlik, eğitim, sosyo-ekonomik yapı orta derecede etkili kriter, demografik yapı ise en az etkili kriter olarak ele alınmıştır.

Zonlama çalışması bağlamında alanın geliştirilmesi amacıyla korumaya, kullanmaya ve tanıtıma yönelik öneriler getirilmiştir. Her bir zon için getirilen öneriler aşağıda verilmiştir.

Doğal zon (doğal çevresel zon): Bu zon içerisindeki doğal kaynak değerlerinin korunması için yapılaşma kesinlikle önlenmelidir. Genel olarak rekreasyon amaçlı kullanılmayacak bu alanda bilimsel incelemeler dışında yalnızca yürüyüş gibi açık hava aktivitelerine kısıtlı olarak izin verilmelidir. Orman alanlarındaki tahribat ve çıplak araziler nedeniyle ağaçlandırma çalışmalarına yer verilmeli, yangın ihtimaline karşı önlemler alınmalıdır. Onarım çalışmaları kapsamında yörenin doğal bitki örtüsünde bulunan türlerden yararlanılmalıdır. Yöre halkının tarımsal alan genişletme gibi etkinlikleri önlenmelidir.

Tarihsel zon (anı kutlama zonunun): Bu zon içinde kalan anıtlar, şehitlikler ve abideler çevresinde peyzaj planlama ve tasarım çalışmaları gerçekleştirilmeli, alan ve abideler tarihi önemlerine yaraşır hale getirilmelidir.

Şekil 1. Başkomutan Tarihi Milli Parkı Kocatepe Bölümü zonlama haritası (Anonim 1991)

Bu zon kapsamında askerlerini yitiren diğer uluslar için de anıt ve şehitlikler yapılarak, alanın uluslararası ziyaretçilere açılması sağlanmalıdır. Zon içinde kalan anıtlar, şehitlikler ve abideler arasında ilişkiler kurulmalı uygun sirkülasyonlar ve ziyaret güzergahları oluşturulmalıdır.

Park gelişim zonu :

a. İdari gelişim zonu: Bu zon kapsamında, ziyaretçileri park girişinden çıkışına kadar bilgilendirecek, yönlendirecek danışma birimleri oluşturulmalı, tanıtım merkezleri kurulmalıdır. Bu merkezlerde yeterli hizmetlerin verilebilmesi için yeterli sayıda uzman personel görev almalı ve güçlü bir yönetim ve organizasyon oluşturulmalıdır. Bu kapsamda; ilgili kurum ve kuruluşlarla, gönüllü kuruluşlarla, eğitim — öğretim kurumlarıyla ve yöre halkıyla iletişim ve işbirliği içinde bulunulmalıdır.

b. Rekreatiyonel gelişim zonu: Ziyaretçi aktivitelerine doğal ve kültürel değerleri tahrip etmeyecek ölçüde izin verilen bölgede, ziyaretçilerin piknik, spor, gezinti vb. gereksinimlerine yanıt verecek alt ve üst yapı olanakları geliştirilmelidir. Alanda donatı elemanlarının eksikliği giderilmelidir. Mevcut tesislerin bakım ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Alanın özelliklerine göre, spor alanları, kır gazinoları, su yüzeyleri, kamp alanları gibi tesisler ve düzenlemeler eklenmelidir.

Çevre halkının rekreatiyonel zona katkısını sağlamak amacıyla, kırsal planlama çalışmaları kapsamında ziyaretçiler ve yöre halkı arasında iletişim ve uyum sağlanmalıdır.

c. Yerleşim gelişim zonu: Yöre halkı, kırsal planlama çalışmaları kapsamında milli park hakkında bilinçlendirilmelidir. Yerleşim birimlerine, bir çeşit park alanını koruma görevi yüklenmelidir. Yerel halkın park alanını geçim kaynağı olarak kullanması kontrol edilmeli, tahribatlar azaltılmalıdır. Yerel yönetimlerle işbirliğine gidilmelidir.

d. Sirkülasyon gelişim zonu: Çalışma alanı oldukça geniş bir bölgeye yayıldığından, alan için iyi bir sirkülasyon planlaması yapılmalıdır. Alanın tümünün yaya olarak ziyaret edilmesi mümkün olmadığından, küçük gezinti taşıtlarına yönelik sirkülasyonlar da sağlanmalıdır. Alana giriş ve çıkış noktaları yeniden düzenlenmeli, denetime yönelik çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Alan içinde özel araç ile gezintilere izin verilmemeli, belirli bölgelerde otoparklar oluşturularak, park içi gezinti araçları ile ulaşım sağlanmalıdır. Mevcut ulaşım hatları, yeni oluşturulacak rekreatiyonel yapılaşmaya uyum sağlayacak şekilde gözden geçirilmelidir.

Özel kullanım zonu:

a. Tarım zonu : Mevcut yerleşim yerleri çevresinde yoğunlaşan tarımsal faaliyet alanları genişletilmemeli, yakın çevre kullanımlar için zararlanmayı önlemek amacıyla tarımsal faaliyet planları yapılmalıdır. Milli park kullanımları tarımsal faaliyetleri sınırlandıracağından, göçün önlenmesi amacıyla milli parka zarar vermeyecek şekilde yöre halkı için geçim kaynağı olarak alternatifler geliştirilmelidir. Park alanının ekolojik dengesini bozabilecek kimyasal ilaç, gübre vb. kullanımından kaçınılması sağlanması, zorunlu durumlarda, kullanım oranları kontrol edilmelidir.

b. Yararlı tesisler zonu (eğitim – bilinçlendirme zonu) : İdari ve tanıtım tesislerinin dışında kalan bu alanlar genellikle alanın tarihi önemini ziyaretçilere aktarma işlevini taşımaktadırlar. Bu amaçla, park alanı içerisinde farklı yerlerde konumlandırılmış müzeler yapılmalıdır. Bir eğitim turu kapsamında çeşitli görsel sunum olanaklarına sahip mekanlar hazırlanmalıdır. Bu alanlarda, tarihi sahnelerin canlandırmasının yapıldığı platformlar hazırlanmalıdır. Bu zonlarda ve kullanımlarda görev alabilecek park çalışanlarının eğitimleri de sağlanmalıdır.

Getirilen bu önerilere altlık oluşturan kriterlerin ve zonlama sisteminin her alanın özelliğine ve çalışmanın amacına, kapsamına göre değişiklik göstereceği bilinmektedir. Ayrıca, Planlama sistemlerine göre oluşturulan zonlamalarda temel amaç park alanında koruma ve kullanma ağırlıkları farklı alanlar meydana getiren düzenlemeler olmakla birlikte Ülkemizde kullanılan Muttak Koruma Zonu, Tampon Zon ve Gelişme Zonu şeklinde belirlenen genel sistemin bu alanın planlaması için oldukça yetersiz kalacağı da görülmüştür.

Başkomutan Tarihi Milli Parkı Kocatepe Bölümü için yapılan bu çalışma mevcut sorunların tespitini ve getirilen önerilerin belirli bir sistematik çerçevesinde geliştirilmesi amaçlamıştır. Genel bir değerlendirme yapıldığı bu çalışmada kriterlerin ve etki derecelerinin belirlenmesinde subjektif bir değerlendirme söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, bu tür çalışmalarda, çok sayıda uzmanın ve konu ile ilgili farklı meslek disiplinlerinin görüş ve önerilerinin alınabileceği bir yöntemin seçilmesinin çalışmaya farklı bir boyut farklı bir çerçeve kazandırabileceği de bilinmelidir.

Yapılan bu çalışma kapsamında Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nın ülkemizdeki diğer dört tarihi milli park ile karşılaştırıldığında ise, özellikle rekreasyon ve turizm gelişimi yönünden de bir çok eksikliği olduğu gözlenmiştir. Diğer tarihi milli parklarda özgün topoğrafya, flora - fauna ve ekolojik dengenin korunmasına yönelik çeşitli çalışmalar sürdürülürken, Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nda koruma adına yapılan çalışmalarda pek fazla ilerleme sağlanamamıştır. Ayrıca, diğer tarihi milli parkların gelişim planları ve bu planların uygulamaya aktarılma süreçleri dikkate alındığında, diğer milli parklarda ziyaretçiler açısından kullanıma yönelik alternatiflerin kısmen de getirilebildiği, Başkomutan Tarihi Milli Parkı Kocatepe Bölümünde ise ziyaretçileri tatmin edebilecek tesislerin henüz tamamlanamadığı görülmüştür.

Sonuç

Başkomutan Tarihi Milli Parkı Kocatepe Bölümü'nde yapılan bu çalışmada alanın eksikliklerinin ve sorunlarının giderilmesine yönelik koruma, kullanım ve tanıtım önerilerinin belirlenmesi amacıyla peyzaj planlama kriterlerinin saptanması ve alanda genel bir zonlama yapılması hedeflenmiştir. Alan genel olarak "milli park" kavramı içerisinde düşünüldüğünde doğal ve kültürel öğelerin, milli park kriterlerinin getirdiği yapının gerisinde kaldığı, alanın tarihi önemini tam olarak yansıtamadığı gözlenmiştir. Alan için bir "uzun vadeli gelişme planı" hazırlanmasına rağmen bu planın çok az bir kısmı uygulamaya geçirilebilmiştir.

Arazi çalışmaları sırasındaki sörveylerden ve gözlemlerden elde edilen verilerin yanı sıra ziyaretçilerle, alanda çalışanlarla ve çevre halkı ile yapılan yüz yüze görüşmelerden de alanın çeşitli eksikleri ve sorunları olduğu saptanmıştır. Bunun ana nedeni, alanın tarihi milli park kriterlerine uygun olarak planlanıp, kullanılmamasıdır. Alan, yeterince tanıtılmadığından yöre halkının ve ziyaretçilerin alandan yararlanması oldukça eksik ve bilinçsizce olmaktadır.

Başkomutan Tarihi Milli Parkında "Uzun Vadeli Gelişme Planı"nda belirlenen tesislerin büyük bir kısmı yapılamamış ya da tamamlanamamış, yapılanlar ise yeterince korunamamış ve kullanılamaz hale gelmiştir. Alanda, piknik yeri, restoran, gazino olarak tesis edilen mekanların bakımsızlığı dikkati çekmektedir. Çöp kovası, yönlendirme levhası gibi donatı elemanları yok denecek kadar azdır. Eksik rekreasyonel yapılanmasının yanı sıra ziyaretçilere kullanma ve konaklama açısından farklı alternatiflerin sunulmaması alanın cazibesini yitirmesine neden olmaktadır.

Alan, konum itibarıyla önemli bir turizm kavşak noktasında bulunmasına rağmen alana ulaşım gereken önem verilmemiş ve turizm açısından yeterince geliştirilememiştir. Alan içinde gezinti yollarında gerekli sürkilasyon sağlanamamış, yollar standartlara uygun yapılmamıştır. Alanda giriş - çıkış kontrol altına alınmamış olup, yeterli bir yönetim merkezi de mevcut değildir. Kontrolsüzlükten dolayı bazı bölgeler şahsi tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Bir zonlama da mevcut olmadığı için kademeli koruma sistemi geliştirilememiş, sınıflar tam olarak diğer mülkiyetlerden ve kullanımlardan ayrılamamıştır. Alanda yapılan anıt ve şehitlikler ise planlama eksikliğinin yanı sıra alanın büyüklüğünden dolayı birbirinden kopuk, tek tek öğeler halinde kalmıştır. Bu bağlamda; gerek tesis ve yapılanma yönünden, gerek tarihi değerlerin doğal kaynaklarla bütünleştirilmesi açısından koruma ve kullanım ilkeleri kapsamında alanın yeniden planlanmasına gereksinim vardır.

Özet olarak; belirlenen peyzaj planlama kriterleri çerçevesinde genel olarak zonlara ayrılan çalışma alanı için korumaya, kullanıma ve tanıtıma yönelik olarak getirilen bu önerileri destekleyecek ve uygulamaya geçirebilecek bir kapsamlı bir yönetim planı, alanın tarihi milli park niteliğinde kullanılması, tanıtılmasını, gelecek kuşaklara nitelikleri yükseltilecek aktarılmasını sağlayacak,

alanın "tarihi milli park" kriterlerine uygun olarak yönetilmesine yardımcı olacaktır

Kaynaklar

- Anonim, 1981. Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nın ilan edilişi. 22.10.1981 tarihli Resmi Gazete.
- Anonim, 1991. Başkomutan Tarihi Milli Parkı Uzun Vadeli Gelişme Planı. T.C. Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü, 69 s., Ankara.
- Anonim, 1994. Afyon İli Arazi Varlığı ve Arazilerin Tarımsal Kullanıma Uygunluğu. T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 120 s., Ankara.
- Anonim, 1997. Afyon'un Ekonomisi Sanayisi ve Ticareti. Afyon Belediyesi, 32 s., Afyon.
- Anonim, 1998. Cumhuriyet Şehitlerimiz ve Şehitliklerimiz. T.C. Afyon Valiliği İl Turizm Müdürlüğü, Valilik Yayınları No: 7 126 s., Afyon.
- Anonim, 1999. Anıtları ve Şehitlikleri ile Afyonkarahisar. T.C. Afyon Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü, Valilik Yayınları No:3, Afyon.
- Anonim, 2002. 1997 Genel Nüfus Sayımı. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Anonymous, 2002. <http://www.nps.gov/vafo> (ABD Milli Parkları)
- Güleç, S. 1984. Trabzon Meryemana ve Yöresinin Ulusal ve Uluslararası Park Ölçütlerinde İncelenmesi Üzerinde Araştırmalar. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniv. Orman Fak., Peyzaj Mimarisi Bilim Dalı, (Basılmamış) Trabzon.
- Hepcan, Ş. 1997. Milli Parklarda Yönetim Zonlarının Belirlenmesi Amacıyla Spil Dağı Milli Parkı Örneğinde Bir Yöntem Araştırması. Doktora Tezi. Ege Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İzmir.
- Karadeniz, N. 1989. Koruma ve Kullanım Kriterleri Açısından Uludağ Milli Parkının İrdelenmesi ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Talipoğlu, İ. 1998. Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. T.C. Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü, 86 s., Afyon.
- Yalçınkaya, Z. 1995. Antalya Köprülü Kanyon Milli Parkı'nın Doğa Sporlarına Yönelik Olarak Koruma-Kullanım Dengesi Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Yılmaz, Ö. 1999. Afyon ve Çevresinin İklim Özellikleri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 88, 85 s., Afyon.

İletişim adresi:
Nevin AKPINAR
Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Peyzaj Mimarlığı Bölümü-Ankara
Tel : 0 312 317 05 50/1236
E-mail: akpinar@agri.ankara.edu.tr